

על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין

וְעִשִּׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יִרְוֶךָ: עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יִרְוֶךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמָאל: (דברים יז י א).¹

רש"י דברים פרק יז פסוק יא

ימין ושמאל - אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל.²

רמב"ן דברים פרק יז פסוק יא

וענינו, אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימין לשמאלך, תעשה כמצותם. ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה, אבל תאמר: כך צוה אותי האדון המצוה על המצות שאעשה בכל מצותיו, ככל אשר יורוני העומדים לפניו... ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו. וזה כענין רבי יהושע עם רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל להיות בחשבוננו (ראש השנה כה א).³ והצורך במצוה הזאת גדול מאד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתנו הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם... בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה... כי על הדעת שלהם הוא נותן להם (לנו) התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל, וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול.⁴

ספרי דברים פסקא קנד

"על פי התורה אשר יורוך" - על דברי תורה חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על דברי סופרים. "ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה" - מצות עשה. "לא תסור מן התורה אשר יגידו לך" - מצות לא תעשה. "ימין ושמאל" - אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין - שמע להם.⁵

¹ ראה דברינו [ככל אשר יורוך](#) שכתבנו בשבת זו בשנה קודמת. שם הארכנו לדון בפירושים השונים לביטוי, האם הכוונה רק לבית דין הגדול שבירושלים או גם לכל בית דין וסמכות תורנית \ הלכתית שבכל דור. האם הסמכות הזו, בעיקר במשמעותה הטוטלית, מוגבלת לדברי תורה, או גם (ובעיקר) לדברי סופרים ותקנות חכמים. ראינו שם ש"ככל אשר יורוך" משמש כמקור לאיסור של כתיבת התורה שבעל פה, לחיזוק מעמד החכם מול הנביא ועוד דרשות רבות ומגוונות. הזכרנו, בקצרה, גם את האמרה הידועה "על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין" והבטחנו לחזור ולדון בנושא זה כעת חיה והנה זכינו לעמוד בהבטחתנו. נקדים ונאמר, שבדברים שלהלן נעזרנו הרבה במאמר של יעקב בלידשטיין "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל" שמופיע בספר "בין סמכות ומסורת", עורכים: זאב ספראי ואבי שגיא, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1997.

² רש"י זה, המבוסס על הספרי שנוביא להלן, משמש מקור ראשי ובית אב לדעה הרואה בפסוקים שלנו חיוב חד משמעי של ציות מוחלט לבית הדין ולהלכה בכל מקרה ובכל מצב. התוספת "כל שכן" היא של רש"י, האם זו רק תפארת הלשון? למה הכוונה? אם הכרעת בית הדין היא הקובעת, היא זו שמגדירה מהו ימין ומהו שמאל, מה פירוש "על ימין שהוא שמאל ושמאל שהוא ימין"? שיש אמת הלכתית-מציאותית אובייקטיבית? או שמא מה שהשואל סבור שהוא ימין ושמאל.

³ לגבי קידוש החודש אפשר להתווכח ולומר שזה דין מיוחד שקביעת מועדי השנה נמסרו לבית דין, וכדברי הגמרא בראש השנה כה ע"א, המתארת את סיפור רבן גמליאל ור' יהושע: "אתם - אפילו שוגגין, אתם - אפילו מזידין, אתם - אפילו מוטעין". ושמות רבה פרשה טו ב: "החדש הזה לכם - אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבון העולם, אימתי אתה עושה את המועדות? ... אמר להם: אני ואתם נסכים על מה שישאל גומרין ומעברין את השנה". ראה דברינו [החודש הזה לכם](#) בפרשת החודש. אבל רמב"ן מצרף את קידוש החודש לשאר סמכויות בית הדין ולמצווה לשמוע בקולו. כולל להרוג בן אדם אם לך ברור שהוא לא חייב מיתה!

⁴ רמב"ן מחדד ומחזק את דברי רש"י (והספרי) באופן ברור ונמרץ הן בצד ההלכתי ("אהרוג את האיש הנקי" - כיצד אגב יכולה סיטואציה כזו לקרות?) והן בצד האגדי ("כי רוח ה' על משרתי הקודש"). בעקבותיו הולכים הר"ן, ספר החינוך, ראשונים ואחרונים נוספים. ראה שוב מאמרו של בלידשטיין. רמב"ן עצמו חוזר על דברים נמרצים אלה גם בהשגותיו לספר המצוות שורש א: "כי התורה נתנה לנו ע"י משה רבינו בכתב, וגלוי הוא שלא ישתנו הדעות בכל הדברים הנולדים, וחתך לנו יתברך הדין שנשמע לב"ד הגדול בכל מה שיאמרו... כי על המשמעות שלהם הוא מצוה ונותן לנו התורה. וזה הוא מה שאמרו (ספרי שם) אפילו אומרין לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שכן היא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה". מדבריו שם עולה בברור שסיבה מרכזית לדברים חריפים אלה היא המלחמה בקראים. עוד יש לציין, ששם רמב"ן גם מתמודד עם המגבלה של מסכת הוריות כפי שנוביא בהמשך דברינו. והוא אומר שם: "ויש בזה תנאי, יתבונן בו המסתכל בראשון של הוריות (ב ב) בעין יפה". ראה דברינו להלן.

⁵ מדרש ספרי זה הוא המקור לדברי רש"י ורמב"ן הנ"ל ולכל ההולכים בעקבותיהם. אבל דא עקא שדברי הספרי (בנוסח שהבאנו, מהדורת הורוביץ) אינם כה נמרצים כדברי רש"י ורמב"ן. שים לב לביטוי "אפילו מראים בעיניך" שניתן לפרש אותו באופן "רך" יותר, היינו מה שלך נראה. מקבילה לספרי נמצאת במדרש תנאים לדברים כאן וזה לשונו: "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך - מניין שאם יאמר לך על שמאל שהיא ימין ועל ימין שהיא שמאל, שמע לדבריהם? תלמוד לומר: ככל אשר יורוך". שים לב להבדל הדק בין ספרי

מדרש שיר השירים רבה (וילנא) א ב על הפסוק: "כי טובים דודך מיין"

... בדברי סופרים כתיב: "על פי התורה אשר יורוך". אשר תִּרְךָ התורה אין כתיב כאן, אלא: אשר יורוך. "ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה" - אשר תאמר אין כתיב כאן, אלא: אשר יאמרו לך. "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" - על הימין שהוא ימין ועל השמאל שהוא שמאל, שמע להם. ואפילו שיאמרו לך על הימין שהוא שמאל ועל השמאל שהוא ימין.⁶

מסכת הוריות פרק א משנה א

הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה ... וידע אחד מהם שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהם ... הרי זה חייב.⁷

ירושלמי הוריות פרק א

תני: יכול אם יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין תשמע להם? תלמוד לומר: ללכת ימין ושמאל - שיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל.⁸

ריב"א דברים פרק יז פסוק יא

ולא תסור ימין ושמאל. פירש"י אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן כשאומרים על ימין ימין ועל שמאל שמאל עד כאן לשונו. תימא, וכי שומעין לחכם שאומר על טמא טהור ועל אסור מותר? אלא על כרחך פתרונו על גזרות חכמים ותקנותם על ימין שהוא שמאל כגון תקיעת שופר שאינה דוחה שבת וכן הרבה ועל שמאל שהוא ימין כגון שניות לעריות וכן הרבה.⁹

למדרש תנאים באשר לפסוק עליו הם מסתמכים. הספרי נשען על פסוק יא "על פי התורה אשר יורוך" ואילו מדרש תנאים על פסוק י "ככל אשר יורוך". נעמוד על הבדל זה בהמשך דברינו.

⁶ מדרש ספרי התגלגל אל מדרש שיר השירים רבה ומשם גם למדרשים מאוחרים כמו מדרש אגדה (בובר) על הפסוק בפרשתנו, פסיקתא זוטרטא (לקח טוב) ועוד. ראה ציטוטו גם בהקדמה של בעל הלכות גדולות, ר' שמעון קיירא, שהוא מתקופת הגאונים. ראה שם במקור. בכך הקדים בעל הלכות גדולות את רש"י, אך נראה שהוא מביא את שיר השירים רבה (לא את הספרי) כאגדה נאה לסיומם ההקדמה לספרו ואינו מזכיר אותו 'להלכה' בהמשך הספר. רש"י לעומת זאת לקח את פירושו ישירות ממדרש ספרי, עם השינוי הלשוני שהערו לעיל, ונראה שהוא זה שנתן את התקוף לאמירה החזקה: "אפילו שיאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין - שמע להם!".

⁷ מסכת הוריות מוקדשת למקרה שבית הדין הגדול טעה. המקור הוא הפסוק בתורה "ואם כל עדת ישראל ישגו וכו'" (ויקרא ד יג) ופרטי הדין הם מורכבים: מתי יחיד שעשה עפ"י הוראת בית הדין הגדול פטור (ובית הדין חייב פר העלם דבר) ומתי בית הדין פטור ומי שעשה על פיהם חייב (כדין מי שעבר עבירה בשוגג). ראה דברינו [ואם כל עדת ישראל ישגו](#) בפרשת ויקרא וכאן נביא רק את הנחוץ לעניינינו. לפי שיטות ראשונים, כגון הרמב"ם בפירוש המשניות במסכת הוריות וביד החזקה בהלכות שגגות, מחויבות היחיד היא רחבה ביותר ורק במקרים נדירים חייב בית הדין. להלכה, כל יחיד שיודע שבית הדין טועה, לא רק חבר בבית הדין או תלמיד ראוי להוראה, ועושה על פיהם - חייב. העיקרון של מסכת הוריות ברור. היחיד חייב לשקול היטב ולבדוק את פסק בית הדין הגדול שבירושלים אם לא טעו. האחריות הסופית היא על האדם הפרטי! העימות בין מסכת הוריות ומדרש ספרי הקובע: "אפילו שיגידו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין" הוא בלתי נמנע. ראה שוב מאמרו של בלידשטיין בתשובות השונות שהוא מביא לסתירה זו שגדולי ישראל התחבטו בה. אם יורשה לנו להציע פירוש מודרני נאמר כך: אכן יש סתירה בין חובת הציות לבית הדין ובין האמת ההלכתית. אבסולוטית. הסדר החברתי והמשפטי (שלא תיעשה התורה כשתי תורות ונימוקים כבדים אחרים שהביא רמב"ן לעיל) מחייבים ציות גם אם אין היחיד מסכים. אבל האמת האבסולוטית לא נעלמת ועומדת גם מעל לבית הדין הגדול. אגב, בכל מקרה, מדובר שבית הדין הכיר בטעות. "וטעו" - מי מודה שטעו? הם עצמם.

⁸ ירושלמי זה מציג את השיטה הנגדית לספרי התואמת את מסכת הוריות. לא בכדי נמצא ירושלמי זה במסכת הוריות. הדחייה היא כפולה. על ימין שהוא שמאל ושמאל שהוא ימין - אל תשמע; על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל - תשמע. דחייה זו מדגישה מאד את שיקול הדעת של היחיד. מי קובע שמה שבית הדין אומר הוא "ימין שהוא שמאל" (היתר של דבר האסור?) או "שמאל שהוא ימין" (איסור של דבר המותר)? מי הוא שמציג ידיעה שמחוץ לבית הדין ויודע שהימין הוא ימין ובית הדין קבע בטעות שהוא שמאל, ויודע שהשמאל הוא שמאל ובית הדין קבע בטעות שהוא ימין? מהיכן באה ידיעה היא שמחוץ לדעת בית הדין? הרי אומר אחת מהשתיים: או דעתו של אדם מלומד "ראוי להוראה", או דעה מושכלת כללית 'פוק חזא מה עמא דבר' - לך תראה מה עושים האנשים. ואם נחזור למדרש שיר השירים רבה לעיל, נראה שהוא הכיר את הירושלמי כשהוא אומר תחילה: "על הימין שהוא ימין ועל השמאל שהוא שמאל, שמע להם", אבל בהמשך הוא הולך בדרכו של מדרש ספרי.

⁹ רבים עמדו על הסתירה בין מדרש ספרי והירושלמי ותירצו בתירוצים שונים, כגון זה של ריב"א (ר' יצחק בן אשר תלמיד מובהק של רש"י ומראשוני בעלי התוספות) שמצמצם את דברי רש"י והספרי לתקנות חז"ל כמו מניעת תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, סייגים בדיני עריות וכו'. ראה גם פירוש אברבנאל על הפסוק שמגביל את הדברים "לצורך השעה" או "הוראת שעה". ואלה דבריו: "חלילה וחלילה להם מרשע שיאמרו על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין לא כפי האמת, גם לא כפי מחשבת השואל. אבל אמרו זה על מה שיגזרו הם כפי צורך השעה". ופירוש על תמר על הירושלמי שבת פרק יט מצייע: "שהם שתי דרשות שונות, שהירושלמי מדבר כשיש להם טעות בדבר משנה או בקבלה ואומרים על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין - אז לא ישמע להם. ואילו הספרי מדבר כשהטעות היא בשיקול הדעת". ופירוש הכתב והקבלה (הרב יעקב צבי ב"ר גמליאל מקלנבורג, גרמניה מאה 18), לא מהסס לומר דברים ברורים, כולל הצורך לתקן את דברי רש"י: " ... אבל אם ידוע בודאי שהם טועים, כבר אמרו בירושלמי אם יאמרו על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין אין לשמוע להם. ולשון רש"י כאן צריך תיקון".

מים ביניים (הבאים בסעודה): לצד ניסיונות פישור אלה (ואחרים שנראה להלן) חשוב לציין את 'שתיקתו הרועמת' של התלמוד הבבלי. בכל התלמוד הבבלי לא מצויה שום התייחסות למילים "על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין", גם אגב לא הביטוי של הירושלמי: "על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל". התלמוד הבבלי מתמקד בדרשות על הפסוקים "ככל אשר ירוך" או "על פי התורה אשר ירוך" (סנהדרין פז ע"א). שתיקה זו של התלמוד הבבלי ב"ימין ושמאל" וודאי איננה מקרית.

תורה תמימה הערות דברים פרק יז הערה 30

... אבל הכונה אחת היא, כלומר אפילו אם דעתך וסברתך נוטה להיפך מדעתם וסברתם ... וכל כך הדבר פשוט בעיניך כי האמת אתך כאשר אתה יודע להבחין בין ימינך לשמאלך, בכ"ז תשמע לדעתם וסברתם ... דרך אז מחויבים לשמוע להם באמרם על ימין שהוא שמאל, רק אם נראה לך כן. אבל אם באמת אומרים על ימין שהוא שמאל כגון שמתירין את החלב ואת העריות, בודאי אסור לשמוע להם, וכך מפורש בירושלמי הוריות ... ורמב"ן בנימוקיו כאן כתב: "אפילו תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כימין לשמאל, תעשה כמצותם. ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או איך אהרוג את האיש הנקי הזה, אלא תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצות וכו', ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו" ... אבל דברי הירושלמי שהבאנו בדרשה הקודמת סותרים אותם מפורש, וגם אין הסברא נוטה לזה כלל וכו'.¹⁰

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

ויש בזה תנאי, יתבונן בו המסתכל בראשון שלהוריות¹¹ בעין יפה. והוא, שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להיתר והוא סבור שטעו בהוראתו, אין עליו מצוה לשמוע דברי החכמים ואינו רשאי להתיר לעצמו הדבר האסור לו, אבל ינהג חומר לעצמו. וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמהן בבית דין הגדול ויש עליו לבוא לפניהם ולומר טענותיו להם והם שישאו ויתנו עמו. ואם הסכימו רובם בבטול הדעת ההוא שאמר, ושיבשו עליו סברותיו, יחזור וינהוג כדעתם, אחרי כן לאחר שישלכו אותו ויעשו הסכמה בטענתו. וזהו העולה מן ההלכות ההם. ומכל מקום חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים.¹²

מסכת חגיגה דף ג עמוד ב

"דְּבָרֵי חֻקִּים פְּדָרְבָנוֹת וְכַמְשִׁמְרוֹת נְטוּעִים בְּעַלְי אֲסָפוֹת נִתְּנוּ מֵרַעָה אֶחָד" (קהלת יב יא) ... "בעלי אסופות" - אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה. הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם: היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר: "כולם נתנו מרעה אחד" - אל אחד נתנו, פרנס אחד אמרן, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, דכתיב: "וידבר אלהים

¹⁰ גם דברי רמב"ן לעיל לא נשארו בלי התייחסויות בפרשנים שבאו אחריו שעיימתו אותו מול הירושלמי ומול מסכת הוריות. אפילו הדוגמא שהביא על כוחו של בית הדין בקידוש החודש וקביעת הלוח זוכה לביקורת בפירוש הון עשיר (רבי רפאל עמנואל חי ב"ר אברהם ריקי, מאה 17) על מסכת ערכין פרק ב: "וחס וחלילה ... שנהיה מחוייבים לעבור על דברי תורה שצותה בפירוש: שמור את חודש האביב ... לא אמרן אתם אפילו מוטעין אלא באותה שנה, ככל מצוה שלהוראת שעה אפילו לעבור על דברי תורה כאלהו בהר הכרמל אנו מחוייבים לשמוע לבית דין, כדכתיב: לא תסור וגו' ימין ושמאל. אפילו יאמר לך על ימין שהוא שמאל תשמע לו (רש"י שם). וזה לפי שעה. אבל לסדר דבר כזה ... כאילו הם מתירים לנו בפירוש שלא נחוש למאי דאמרה תורה שמור את חודש האביב כשיארע כשנה הזאת, מי ישמע להם חס וחלילה!". אבל גם יש כאלה שמגינים על פירוש רמב"ן כגון פירוש כלי יקר שנראה להלן. בפרק הראשון של מסכת הוריות.

¹¹ בהשגותיו לספר המצוות של הרמב"ם שורש א הדין בתוקפן של מצוות דרבנן והחובה לשמוע בקול חכמים, חוזר רמב"ן על דבריו הנמצאים בפירושו לתורה, ראה הערה 4 לעיל, אבל מוסיף קטע המתייחס לבעיה שמעלים דברי המשנה והגמרא במסכת הוריות כפי שהראינו לעיל. הצעתו היא שמי שסבור שביט הדין טועה, יכול וצריך להעלות טענותיו לפני בית הדין והם יחזרו ויבררו את הנושא לאור מה שיטען. אבל לאחר שחזרו ושקלו בדבר והחליטו מה שהחליטו, הוא חייב לקבל את דבריהם ופסיקתם. דברים אלה הם ללא ספק פירוש מהפכני לפשט המשנה והגמרא במסכת הוריות. רמב"ן גם לא מזכיר את הירושלמי שסותר את מדרש ספרי שהוא הבסיס לדבריו ולדברי רש"י והוא גם עיקר הביקורת על פירושו, מה גם שכאמור התלמוד הבבלי שותק לגמרי מעניין "ימין ושמאל".

את כל הדברים האלה" (שמות כ). אף אתה עשה אזניך כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין.¹³

מסכת כלה רבתי פרק ג הלכה ב

משנה: הוי כנוד בקוע שאינו נפתח להכניס את הרוח, וכערוגה עמוקה שהיא מחזקת את מימיה, וכקנקנה זפותה שהיא משמרת את יינה, וכספוג שהוא סופג את הכל.¹⁴

גמרא: מאי "הכל"? כדכתיב: "הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי" (משלי כב יז). "הט אזנך ושמע דברי חכמים" ואחר כך "ולבך תשית לדעתי" - שאפילו תראה חכמים עוברין ועושין שלא כראוי, אל תעשה כמותן, אלא, "לבך תשית לדעתי".¹⁵

רמב"ם הלכות ממרים פרק א הלכה א

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה ... כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" ... אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדו מפי דעות שהתורה נדרשת בהן ... ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות...¹⁶

ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך ... ושמרת לעשות ככל אשר ירווך: על פי התורה אשר ירווך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: (דברים יז יא).¹⁷

שבת שלום מחלקי המים

¹³ פירוש רש"י שם: "עשה אזניך כאפרכסת" - מאחר שכולן לבן לשמים - עשה אזנך שומעת ולמוד, ודע דברי כולן, וכשתדע להבחין אי זה יכשר - קבע הלכה כמותו". כאן אמנם מדובר בשלב שחכמים עוד מתווכחים וטרם הוכרעה ההלכה. אך דא עקא שיש לא מעט מקרים, גם בימינו, בהם לא הוכרעה ההלכה בין הפוסקים ואחריות היחיד היא להחליט כאיזו שיטה הוא הולך - "עשה לך רב". אין בהכרח סתירה בין רש"י זה ורש"י בו פתחנו. פעמים שהאדם נדרש לציית ללא שום תנאי (אם וכאשר שורת תמימות דעים מלאה בין החכמים) ופעמים שהוא נדרש להכריע (לעצמו) במקום שגדולי ישראל לא הכריעו. ראה גם גמרא חולין ו ע"א, הדרשה על הפסוק במשלי כג ב: "וְשָׁמַתְּ שִׁפְיָן בְּלֶעָד אִם-בְּעַל נֶפֶשׁ אֶתְהָ". אך פירוש כלי יקר על הפסוק בפרשתנו מביא מגמרא זו במסכת חגיגה סיוע לדברי רש"י ורמב"ן על החובה לציית ללא סייג. דווקא בשל ריבוי הדעות בבית המדרש, ואומר: "ועל כן יפה אמרו חז"ל (חגיגה ג ב) עשה אזנך כאפרכסת וקנה לב לשמוע דברי המטהרין ודברי המטמאין, כי כפי האמת כל אדם צריך לכל הסברות כי אי אפשר לו להיות מן הסנהדרין עד אשר יהיה ידו בכל הסברות. ומטעם זה ראוי לקבל מהם אפילו אם אומרים על ימין שהוא שמאל מצד אותן סברות הנוטים גם לצד שמאל וזה דרך נכון מאד".

¹⁴ השווה עם מסכת אבות פרק ה משנה טו, שם משמע שרק הנפה היא המדה הראויה: "ארבע מדות ביושבי לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל משפך שמכניס בזו ומוציא בזו משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת". אך זה עניין לפעם אחרת.

¹⁵ כאן המקרה ברור יותר. לא חוסר הכרעה בהלכה בבית המדרש, אלא "שתראה חכמים עוברים ועושים שלא כראוי". מי הוא שיראה ויקבע שחכמי הדור עושים שלא כראוי? אתה! איך? "קנה לך לב מבין". ראה גם בגמרא חגיגה טו ע"ב שפסוק זה נתן צידוק לר' מאיר ללמוד תורה **מאלישע בן אבויה הוא אחר'** (ראה דף שהקדשנו לו במיוחדים). ר' מאיר הצליח לשמוע את "דעת" - דעת הקב"ה - גם דרך חכם שסרח והפך ל"אחר".

¹⁶ למקורות נוספים לשיטת הרמב"ם ראה ספר המצוות שורש א ומצווה קע"ד, הלכות שגגות פרק יג הלכות ה-ו, פירוש המשניות למסכת הוריות ועוד. נראה שהרמב"ם מקפיד מאד בחשיבות הציות לבית הדין, בפרט בית הדין הגדול, אבל לא סובר כספרי. הביטוי "לא תסור ימין ושמאל" מופיע אצלו בהקשר הפשוט של מצוה לשמוע לדברי חכמים, אבל הביטוי "אפילו שיאמרו לך על שמאל שהוא ימין" לא מופיע בכתביו השונים כלל. ועל שיטת הרמב"ם יש לדון בהרחבה בפעם אחרת.

¹⁷ סוף דבר הכל נשמע, חזרנו אל הפסוק בתורה. נשוב ונקרא אותו בעיון. אם נדקדק נבחין בהבדל דק בין שני הפסוקים. בפסוק הראשון, פסוק י, הלשון היא: "ככל אשר יורוך" ואין "תורה" או משפט" מוזכרים שם, רק "דבר". ואילו בפסוק השני, פסוק יא, הלשון היא: "על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך וכו'". הפסוק השני כאילו מגביל את כוחו של הראשון. כמעט כל הדרשות של חז"ל, פרשני המקרא והתלמוד ובעלי ההלכה מבוססות על הפסוק השני, לא על הראשון. וכבר עמדנו על הבדל זה בדברינו על פי התורה אשר יורוך בפרשה זו בשנה האחרת, וניסינו למצוא לה סמך מתרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל לפסוקים אלה ומהגמרא בסנהדרין פז ע"א: " ... ורבי יהודה: על פי התורה אשר יורוך - עד דאיכא תורה ויורוך. ורבי שמעון: אשר יגידו לך מן המקום ההוא - אפילו כל דהו". ראה גם הערה 5 לעיל בהבדל בין הספרי למדרש תנאים דברים. נראה שגם מכאן יש סיוע לירושלמי כנגד הספרי או סיוע לפירוש המתון יותר שאפשר לתת לספרי.

מים אחרונים: נושא סמכות בית הדין וחיוב היחיד לשמוע בקולו (מתי כן ומתי לא) הוא נושא מהמורכבים בהלכה. לצד דף זה, כבר הזכרנו בפתיחת דברינו את הנושא של [ככל אשר ירוך](#) שגם עליו זכיו לדון. ולכך יש לצרף את דין [זקן ממרא](#) ודין בית דין שטעה עליו הרחבנו בדברינו [אם כל עדת ישראל ישגו](#) בפרשת ויקרא. כל ארבעה אלה, ועוד הרבה שמן הסתם החמצנו, שזורים זה בזה וביחד יוצרים תמונה הלכתית מורכבת ביותר. סוף דבר, נראה שכשהדברים מגיעים למעשה, אי אפשר להימלט משיקול הדעת של היחיד ולהבחין בין מקרים שונים. עניין אחד הוא בית דין שפסק אם פעולה מסוימת בשבת היא אסורה או לא (מהתורה או משום שבות, כגון חשמל והסתעפויותיו), לעומת פסיקה למשל שאין להציל בשבת מי שאינו יהודי. חריפים במיוחד בנושא זה הם דברי רמב"ן לעיל שמתחיל בקידוש החודש ומסיים בהריגת נפש! גם עם המשפט: "רוח השם על משרתי מקדשו ... לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול" ניתן להתווכח. ביהדות אין אדם וגם לא בית דין שאינו חף מטעויות ושגיאות. ואולי לא בכדי לא התקיים בתולדות עם ישראל מצב "אידיילי" כזה בו יש בית דין אחד וכולם נשמעים לו.¹⁸ ריבוי הדעות בבית המדרש, נכון יותר בבתי המדרש השונים ובפסיקות שהם מוציאים להלכה, כאשר כל אחד בטוח שעליו נחשה "רוח השם" והוא "משרתי קדשו" לעולם יישמר "מן הטעות ומן המכשול", בהכרח מביאה גם לשיקול דעת ופתיחות אצל מי שבא לשאול ולברר כיצד עליו לנהוג במקרה זה או אחר.

¹⁸ ראה התיאור במסכת סנהדרין פרק יא משנה ב, אמנם בדין זקן ממרא: "שלושה בתי דינים היו שם: אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלשכת הגזית. באים לזה שעל פתח הר הבית ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך לימדתי וכך לימדו חבירי. אם שמעו אומרים להם ואם לאו באין להם לאותן שעל פתח העזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך לימדתי וכך לימדו חבירי. אם שמעו אומרים להם ואם לאו אלו בלשכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל שנאמר: מן המקום ההוא אשר יבחר ה'". אימתי התקיים מצב כזה?